

Kielitieteen yhtenäisyys

1920-luvulta lähtien on kielitieteen taivaalla kiertänyt tekokuu, joka on kantanut nimeä foneemi. Tämän nimisiä tekokuita on oikeastaan ollut hyvin monenlaisia ja monenmuotoisia, mutta joka tapauksessa käsite on tullut kaiken ns. modernin kielitieteen ja erityisesti strukturalismin kulmakiveksi sekä Euroopassa että Amerikassa. Mikään erityisen uusi oivallus foneemi ei ole ja tämänkin tekokuun — se todettakoon — ovat ensimmäisenä singonneet taivaalle venäläiset. Aatteen varsinainen isä on kaiketi Badouin de Courtenay, jonka oppilas Kruszewski lienee v. 1879 ilmestyneessä teoksessaan ensimmäisenä käyttänyt sanaa. Minkälaisesta oivalluksesta sitten oikein on kysymys? On syytä hetkiseksi pysähtyä tämän kysymyksen eteen, jotta myöhempi kehitys tulisi peruspiirteissään selvemmäksi.

Kun varsinainen vertaileva kielitiede syntyi, oli äänneoppi, jota muuten tavallisesti sanottiin kirjainopiksi, suhteellisen vaatimaton asema. Bopp kiinnitti päähuomionsa muotooppiin. Mutta aikaa myöten äänneoppi sai yhä merkittävämmän aseman. Jakob Grimm, joka kyllä vielä puhuu kirjaimista, on uuden tutkimussuunnan kenties merkittävin uranuurtaja. E. A. Pott ei sanokaan turhaan, että Grimmin ansioiden joukossa ei suinkaan ole vähäisimpiä se, että hän on antanut halveksituille kirjaimille niiden oikean arvon ja tehnyt ne tasavertaisiksi kielen muiden ainesten kanssa. Schleicherin Kompendiossa äänneoppi on jo saanut puolet teoksen laajuudesta osakseen. Mutta vasta hänen jälkeensä alkaa kehitys nopeasti kulkea siihen suuntaan, että äänneopista, ja nimenomaan historiallisesta äänneopista, tulee kielitieteen keskeisin ja tärkein ala. Tämä kehitys liittyy olennaisesti nuogrammaattisen koulun syntyyn. Voi sanoa, että vasta fonetiikka ja elävien murteiden tutkiminen työntää kirjaimen pois kielitieteestä ja tuo äänteen sen tilalle.

Mutta kehityksen suunnassa tapahtunut muutos tiesi paljon muutakin. Käsitys kielestä ja kielitieteen vaatimista metodeista muuttui huomattavasti. Tunnetussa esityksessään Nykyaikuisen kielentutkimuksen periaatteista E. N. Setälä tuo erinomaisen selkeästi ilmi uudet näkemykset. Hän toteaa, että kun kieltä ei ole olemassa ihmisen ulkopuolella, kielen elämässä vallitsevien lakien täytyy perustua ihmisolentoon ja niihin oloihin, joissa hän elää. Kun ihmisessä on sekä fyysillinen että psyykillinen puoli, kielen muuttumistakin hallitsevat tekijät ovat joko fyysillisiä tai psyykillisiä. Inhimillinen puhe on siis toiselta puolen luonnonilmiö. Juuri luonnontieteen alaan kuuluvilla tapahtumilla, siis ilman akustisilla ja kuulo- sekä puhe-elimien fysiologisilla liikkeillä on tärkeä ehkäpä suorastaan perustava osa ääntenmuutosten synnyssä. Näiden muutosten suuri säännönmukaisuus johtuukin siitä, että ne ovat pohjaltaan luonnontieteellisiä ilmiöitä. On ymmärrettävää, ettei tällaisen näkemyksen pohjalta voinut syntyä mitään itseään autonomisena pitävää kielitiedettä. Hermann Paul selittääkin nimenomaan, että kielihistorian periaateoppi ei voi ollakaan muuta kuin konglomeraattitiedettä, joka nojautuu sekä luonnon- että henkítieteisiin. Semmoinen oppi, joka tahallisesti pyrki hajottamaan kielitieteen yhtenäisyyden, ei suinkaan ole voinut kaikkia tyydyttää. Erityistieteet näyttävät aina, ikään kuin omia sisäisiä lakejaan noudattaen, pyrkivän itsenäistymiseen. Esimerkkinä voisin mainita, että tunnettu geografimme J. G. Granö koetti "puhtaassa maantieteessään" tehdä tästä tieteenhaarasta, joka on konglomeraattitiede par *préférence*, täysin autonomisen. Ei ole lainkaan ihmettelemistä siinä, että ajan mittaan on esiintynyt yhä lukuisammin tutkijoita, joita ei ole tyydyttänyt se, ettei mitään puhdasta kielitiedettä ollutkaan, vaan joko fonetiikkaa, psykologiaa tai sosiologiaa, vaikka kieli kuitenkin kokonaisuudessaan on ilmiö sui generis ja kaikista muista helposti erotettavissa oleva.

Badouin de Courtenayn kannanotot on nimenomaan ymmärrettävä tässä valossa. Hän oli tietenkin hyvin selvillä siitä, että kielen ilmiöt olivat samanaikaisesti sekä psykologisia että fysikaalisia. Mutta hänen mukaansa psykologinen ominaisuus ulottuu kaikkiin tekijöihin, niihinkin, joihin ei välittömästi liity mitään merkitystä. Ei ole oikein väittää, että sana tai morfeemi jakaantuu fysikaalisiin tai fysiologisiin ainesosiin, nim. äänteisiin, se olisi epäloogillinen jakoperuste. Morfeemi on lähinnä jaettava äännemielteisiin, jotka

ovat siis fysikaalisessa todellisuudessa esiintyvien äänteiden psykologisia vastineita.

Erittäin huomattavia ansioita foneemiteorian kehittämisessä on venäläisellä tutkijalla Ščerballa. Hänen teorioissaan on selvästi havaittavissa Badouin de Courtenayn psykologismi. Hän on kuitenkin varsin selvästi tuonut ilmi ajatuksen, että foneemien tehtävänä on merkitysten erottaminen. Niillä itsellään ei ole mitään merkitystä, mutta niitä käytetään kielen merkityksellisten osien erottamiseksi. Foneemien differentioiva voima ja niiden distinktiivinen funktio ovat sitemmin saaneet hyvin keskeisen aseman erityisesti Prahan koulun piirissä ja yleensäkin strukturalismissa. Onkin ilman muuta selvää, että Prahan koulun teorat ovat saaneet alkunsa nimenomaan Courtenayn ja Ščerban ideoista, vaikka näihin edelläkävijöihin ei ensi aikoina yleensä viitattukaan. Sen sijaan tunnustauduttiin de Saussuren periaatteiden kannattajiksi, ja myönnettävä onkin, että nimenomaan eurooppalaisen strukturalismin isänä on pidettävä tätä suurta sveitsiläistä kielentutkijaa, joka todella määrätietsisesti pyrki tekemään kielitieteestä autonomisen tieteen. Psykologismi oli tyyppillistä Prahan koulun teorioille sellaisina kuin niitä muodostumisvaiheessa esitettiin, mutta ajan mukana nämä teorat joutuivat monenlaisten muutosten alaisiksi. Nykyisin ei mitenkään voi puhua enää mistään yhtenäisestä fonologisesta teoriasta. Niinpä monet fonologit ovat uskollisesti toistaneet psykologismin periaatteita, kuten esim. van Wijk. Mutta ei liioin voi puhua mistään yhtenäisestä strukturalismistakaan. Oppien ja teorioiden kirjavuus on aivan tavaton ja mielipiteiden erot ovat eräissä tapauksissa niin suuria, että ne on katsottava lopullisesti sovittamattomiksi. Tässä esityksessäni haluan kuitenkin rajoittua tarkastelemaan vain eräitä kysymyksiä, jotka liittyvät kielitieteen yhtenäisyyden ongelmaan.

Badouin de Courtenay erotti oppiensa mukaisesti psykofonetikan fysiofonetiikasta. Tämä jälkimmäinen tutkii äänteitä sellaisina kuin ne tosiasiallisesti esiintyvät puheessa, psykofonetikka taas on tiedettä, jonka kohteena ovat äännemielleet. Foneemiteoriassa ns. mentalistinen suunta käsittääkin foneemin mielteeksi, joka on vastakohtana todellisuudessa esiintyville aistimin havaittavissa oleville äänteille. Foneemin tajuttu yhtenäisyys on käsitettävä pyrkimykseksi saavuttaa sama yhtenäisyys myös ääntämisessä. Meillä on esim. yhtenäinen äännemielte *k*, mutta todellisuudessa emme pysty

saavuttamaan tarkoittamaamme ideaalista yhtenäisyyttä. Ympäristö saa aikaan sen, että etuvokaalin edessä *k* ääntyy toisin kuin takavokaalin. Painotussuhteet, affektit yms. vaikuttavat usein aivan olennaisesti ääntämistulokseen. Kun Prahan koulu vähitellen loittoni psykologismista, ei tätä jakoa voitu sellaisenaan hyväksyä, vaikka se selvästi jatkoikin elämäänsä muuttuneessa muodossa. de Saussuren kuuluisa oppi kielestä ja puheesta näytti tarjoavan erinomaiset edellytykset lingvistiikan kehittämiseksi täysin autonomiseksi tieteksi. Kieli on systeemi, struktuuri. Se ei ole mikään foneettisten tosiasioiden kasauma, vaan sellainen kokonaisuus, jossa osien arvot määräytyvät kokonaan niiden keskinäisten suhteiden perusteella. Kielitieteen tehtävänä on ensi sijassa kiinnittää huomionsa äänteiden funktioihin kielen muodostamassa kokonaisuudessa ja niiden keskinäisiin suhteisiin. Sen sijaan äänteiden havaittavissa olevat kvalitatiiviset ominaisuudet eivät kuulu kielitieteen tutkimuskohteisiin. Fonologia on näin ollen kokonaan toinen asia kuin foneetiikka. Varsinainen foneetiikka on fenomenologista foneetiikkaa, kun sen sijaan fonologia on funktionaalista foneetiikkaa. Teoksessaan *Zur allgemeine Theorie der phonologischen Vokalsysteme* v. 1929 Trubetzkoi kirjoitti: "Der Gegensatz zwischen phonetischer und phonologischer Betrachtung der Sprachlaute ist ein grundsätzlicher und kann nicht genug betont werden".

Kaikesta tästä oli tietysti seurauksena, että foneetiikka karkotettiin varsinaisesta kielitieteestä. Se selitettiin luonnontieteeksi. Niinhän myös junggrammaatikot olivat tehneet, mutta ero oli ilmeinen. Junggrammaatikot eivät voineet kuvitellakaan tutkimusta, joka ei olisi yksityiskohtaisen huolellisesti syventynyt foneettiin hienouksiin ja äänteiden ominaisuuksiin, koskapa he juuri niiden avulla saattoivat luoda valaistusta kielen alinomaiseen muuttumisprosessiin. Fonologien ratkaisua oli omansa vahvistamaan eksperimentaalifoneetiikan kehitys. Sillähän ei ollut suuriakaan annettavana varsinaiselle kielitieteelle ja sen harjoittajakin usein pysyttelivät määrätietoisesti lingvistiikasta kokonaan erossa.

Mutta Prahan koulun piirissä jäi kuitenkin se oppi, että funktionaalinen foneetiikka on pidettävä erillään fenomenologisesta, vain paperille. Trubetzkoi ei itsekään jaksanut eroaan johdonmukaisesti noudattaa. Niinpä hän luokitellessaan ja karakterisoidessaan foneemeja turvautui puhtaasti artikulatorisiin ja akustisiin tuntomer-

keihin siinäkin tapauksessa, että näillä ei kielen systeemin kannalta katsottuna ollut mitään erityistä tehtävää. Ja v. 1939 ilmestyneessä Grundzüge teoksessaan hän huomauttaa, että fonetiikan ja fonologian välillä vallitsee selvä riippuvaisuussuhde. Prahan fonologikoulun tunnetuimmat nykyään elävät edustajat Jakobson ja Martinet ovat voimiensa mukaan yrittäneet luoda umpeen fonetiikkaa ja fonologiaa erottavaa kuilua ja fonologiien piirissä on yleensä aina tunnettu voimakasta ja elävää harrastusta fonetiikkaa kohtaan. Voi sanoa, että Jakobsonin ja Hallen äskettäin ilmestynyt teos Fundamentals of Language samalla kun se tähdentää sitä, että fonologian tehtävänä on lajitella ja luokitella puhtaasti lingvistisiä kriteerejä hyväksi käyttäen sitä äänemateriaalia, jonka fonetiikka fysiologisia ja fysikaalisia ominaisuuksia tutkien on rekisteröinyt, on juuri tämän seikan paras todistus. Jakobson mainitsee hyväksyvästi Bloomfieldin foneemin määritelmän, joka itse asiassa onkin hyvin lähellä Trubetzkoin ajatuksia, niin kuin Daniel Jones jo on huomauttanut. Foneemi ei ole äänne eikä se liioin ole samansukuisien äänteiden luokka tai perhe. Puhuessamme esim. suomen kielen *k* foneemista, emme tarkoita sitä äänteiden luokkaa, jossa jäseninä ovat kaikki erilaiset variantit (allofonit) takaisesta *k*:sta (esim. *kukka*) etiseen *k*:hon (esim. *kissa*) asti. Fonemaattisessa analysissa meitä kiinnostavat ne äänneominaisuudet, jotka suhteellisen konstantteina esiintyvät kaikissa näissä varianteissa ja jotka ne erottavat muista. Näin siis foneemi on itse asiassa kimppu erottavia äänneominaisuuksia, joita puhujat ovat tottuneet tuottamaan ja jotka he tunnistavat puheen äännevirrasta, samalla tavalla kuin autoilija on harjaantunut pysähtymään punaisen signaalin nähtyään, olipa se sitten sähkövalosignaali, lamppu tai lippu tai mikä tahansa, vaikkei olekaan mitään irrallista punaisuutta tällaisten tosiasiallisten signaalien ulkopuolella, niin kuin Bloomfield sanoo.

Äänneominaisuuksia on monia, mutta foneemiteorian kannalta katsottuna ovat erityisen merkittäviä ns. erottavat ominaisuudet eli piirteet (distinctive features tai distinktive Schalleigenschaften, niin kuin Trubetzkoi sanoi), joiden avulla kielessä morfeemit erotetaan toisistaan. Jakobson arvostelee ankarasti kaikkia yrityksiä, jotka koettavat erottaa foneemin varsinaisesta äänemateriaalista. Foneemi edustaa äänteissä esiintyvää invarianttista ainesta. Se ei myöskään ole mikään kielentutkijan aivoissa syntynyt fiktio, jonka avulla hän

koettaa luokitella ja järjestellä todellisuuden moninaisuutta, vaan on osa objektiivista "todellisuutta", jonka perille tutkija koettaa päästä. Niinhän de Saussurenkin opeissa kieli, "langue", on todellinen puheessa, "parole", esiintyvä struktuuri ja systeemi eikä suinkaan mielivaltainen grammatikkojen olettaus.

Kun foneemi määritellään erottavien ominaisuuksien kimpuksi, niin seuraa tästä tietysti, ettei sitä voi enää pitää jakamattomana viimeisenä osana kielen järjestelmässä. Jakobson samoin kuin Martinetkin ovat todellakin jatkaneet Trubetzkoin perinteitä kehittämällä edelleen ajatusta, että foneemit ovat jaettavissa tekijöihin.

Tavallisessa fonemaattisessa analyysissä kiinnitetään huomiota vain ilmiöiden ajalliseen peräkkäisyyteen, suksessiivisuuteen. Tällöin ei voi olla puhettakaan muusta kuin että foneemi on pienin kokonaisuus, jota ei voi enää jakaa pienempiin toisiaan seuraaviin osiin, siis esim. *kala* = $|k| + |a| + |l| + |a|$. Mutta voimme ottaa huomioon myös samanaikaisuuden, simultaanisuuden, periaatteen. Morfeemia *kala* voimme verrata morfeemiin *pala*. Erottavana tekijänä on foneemien *k:n* ja *p:n* oppositio. Jakobsonin mukaan eivät foneemit sellaisenaan ole kuitenkaan oppositiossa, vaan ainoastaan niiden distinktiiviset ominaisuudet. Foneemeilla *k* ja *p* on runsaasti yhteisiä ominaisuuksia. Ne eroavat artikulatorisesti toisistaan vain niin, että *k* on palataalinen ja *p* labiaalinen. Mutta sama ero on todettavissa muissakin äänteissä. Onkin helppo todeta, että kielen äänteet eräissä tapauksissa muodostavat sarjoja, joilla on yhteisiä erottavia ominaisuuksia. Niinpä *k, t, p* sarjan soinnittomuus on oppositiossa *g, d, b* sarjan soinnillisuuden kanssa. Kun foneemit tällä tavoin rikotaan kuin atomit ikään, päästään suhteellisen harvoihin tekijöihin. Nämä tekijät, vaikka niihin onkin päästy käsiksi lingvistisin keinoin, ovat kuitenkin foneettisia tosiasioita, joten fonologian ja fonetiikan kiinteä yhteys on välttämätön. Jakobson on loitonnut verraten kauas Trubetzkosta siinä, että hän perustaa erottavien ominaisuuksiensa määrittelyn ratkaisevasti akustiselle analyysille, kun taas Trubetzkoin analyysi nojautui etupäässä artikulatorisille näkökohdille traditionaalisen fonetiikan merkeissä. Jakobsonin mukaan maailman eri kielistä on todettavissa tarkalleen kaksitoista erilaista erottavaa ominaisuutta. Mikään kieli ei käytä niitä kaikkia, vaan on tehnyt oman valintansa. Tähän kysymykseen en tässä yhteydessä voi lähemmin puuttua enkä edes siihen, ovatko Jakobsonin akustiset kriteerit

ja määrittelyt ehdottoman vankalla pohjalla. Samoin on jätettävä syrjään hänen tunnettu binarisminsa, jonka mukaan kaikki erottavat ominaisuudet saavat luonteensa kaksijäsenisestä oppositiosta. Mainitsen vain, että tätä binarismia on mm. Martinet varsin ankarasti arvostellut.

Jakobsonin viimeaikaisissa teorioissa liittää fonetiikan ja fonologian erottamattomasti yhteen myös hänen toteamuksensa, ettei kielitiede saa unohtaa ään-teillä olevan muitakin ominaisuuksia kuin distinktiivisiä. Niinpä konfiguratiiiviset ominaisuudet viittaavat ilmauksen jakaantumiseen grammatikaalisiin osiin. Ekspressiivisten ominaisuuksien avulla korostetaan tiettyjä osia ilmauksessa. Ja tärkeitä ovat myös ns. liikaominaisuudet (redundant features), jotka ovat eräänlaisia saattoilmiöitä. Nämä voivat joko täydentää tai suorastaan korvatakin varsinaisia erottavia ominaisuuksia. Niinpä esim. engl. *pence* [pɛns] ~ *pens* [pɛnz] tapauksessa on *n:n* kvantiteetti tällainen saattoilmiö. Se on kuitenkin erinomaisen tärkeä, koska *s:n* ja *z:n* välinen akustinen ero saattaa olla erittäin vähäinen ja tuskin huomattava. Nasaalin kvantiteettiero yksistäänkin jo pitää morfeemit erossa toisistaan. Näiden erilaisten äänneominaisuuksien tarkkaaminen erottavien ominaisuuksien ohessa on erittäin tärkeätä varsinkin diakronisessa fonologiassa. Onkin syytä palauttaa mieliin, että Jakobson samoin kuin Martinet ovat päättävästi teroittaneet, että diakroninen fonologia on mahdollinen, vaikka de Saussure oli-kin opettanut, että diakroniaa ja strukturalismia on kokonaan pidettävä erillään toisistaan.

Voi sanoa, että fonetiikka karkotti aikanaan kirjaimen kielitieteestä ja että fonologia sen tavallaan palautti takaisin. Prahan koulun fonologit ovat kuitenkin jälleen antamassa ään-teelle kielitieteesäkin sille oikeudenmukaisesti kuuluvan paikan. Eikä varmaan luotettavaan kielenkuvaukseen muuten voi päästäkään, puhumattakaan siitä, että vain ään-teiden kaikkia ominaisuuksia huolellisesti tarkkailemalla voi kielihistoria operoida.

On syytä panna merkille, että venäläiset fonologit, jotka jakautuvat kahteen kouluun, nim. toisaalla Ščerba-vainaja ja hänen oppilaansa ja toisaalla Moskovan fonologit, eivät myöskään halua erottaa fonetiikkaa fonologiasta. En voi tässä yhteydessä lähemmin puuttua heidän toisistaan varsin jyrkästikin poikkeaviin käsityksiinsä. Totean vain, että Ščerba asetti foneemirakennelmansa pohjaksi foneettiset

tosiasiat paljon tiukemmin kuin Moskovan koulu, jolle morfeemien identtisyyden periaate on tullut määrääväksi. Niinpä Moskovan fonologit selittävät, että esim. *bođá* ~ *bóđu* tapauksessa on sama foneemi ensi tavussa. Redusoitunut *a* edellisessä tapauksessa on vain *o* foneemin heikossa asemassa esiintyvä variantti. Usein foneemi-analyysi palauttaa morfologiset saumat, jotka variantit hävittävät, esim. fonemaattisesti *ššit'* ja foneettisesti *ššit'*. Moskovan fonologien kirjoituksia lukiessaan saa helposti sen vaikutelman, että heidän päämääränsä, vaikkei sitä suoraan ole lausuttukaan, lopultakin on vallalla olevan venäläisen ortografian tieteellisen oikeutuksen puolustaminen. Tästä varmaan johtuu, että heidän teoriojensa keskeiset käsitteet, sellaiset kuin vahva ja heikko positio, variantti ja variaatio, itse asiassa liittyvät läheisesti kirjoituksen ja todellisen ääntämisen välisiin suhteisiin. Kuten hyvin tiedetään, nojautuu venäläinen kirjoitustapa pohjoissovenäläiseen ääntämiseen, kun sen sijaan yleiskielen äänneasu on lähinnä eteläsovenäläisten murteiden mukaista. Ščerba pani perustaksi ensi sijassa ääntämisen, mutta kun hän yritti sijoittaa esim. redusoituneet vokaalit samoihin luokkiin kuin täydet vokaalit, kohtasi hän suuria vaikeuksia ja kritiikin oli helppo tarttua niihin.

Kaikki strukturalistit eivät kuitenkaan ole suhtautuneet foneetikkaan yllä esitetyllä tavalla. Niinpä jatkuvasti esiintyy teoreetikkoja, jotka taistelevat puhtaan kielitieteen puolesta ja haluavat pitää fonetiikan kokonaan erossa kielitieteestä. Kenties huomattavin tämän suunnan edustajista on tanskalainen L. Hjelmslev. Hänen glossematiikan nimellä tunnettu oppisuuntansa ei ole kuitenkaan mitenkään yhtenäinen. Niinpä esim. Diederichsen ja Fischer-Jørgensen pitävät välttämättömänä, että foneemien identifioinnissa turvaututaan äännteellisiin tosiasioihin. Hjelmslev itse sen sijaan on ankarasti vastustanut kaikkien ei-lingvististen, siis akustisten, fysiologisten ja psykologisten näkökohtien sekoittamista kielitieteelliseen analyysiin. Hän pitää itseään de Saussuren oppien puhtaimpana kehittäjänä. Fonetikalla ei siis ole mitään sijaa glossematiikassa, jolle foneettiset tosiasiat merkitsevät vain toisarvoista materiaalia. Saussure sanoi aikanaan, että kielessä, systeemiksi käsitettynä, on vain eroja. Se on arvojen systeemi, joilla ei ole mitään positiivisia ominaisuuksia, vaan ainoastaan oppositionaalisia. Kielen äänten kvaliteetti ei merkitse kielen kannalta sinänsä yhtään mitään, sen

arvo syntyy vain siten, että se voidaan erottaa kaikista muista. Tämän periaatteen mukaisesti Hjelmslev pyrkii eräänlaiseen algebraan, jossa luvuille voidaan antaa mitä arvoja tahansa. Niinpä esim. kielen pienimmille algebrallisille osasille, takseemeille, voidaan antaa äännearvo, jolloin puhutaan foneemeista, tai esim. kirjainarvo, jolloin puhutaan grafeemeista. Glossematiikan teoria, jonka pätevyys halutaan itse asiassa ulottaa kauas yli varsinaisen kielitieteen rajojen, ei ole erityisen helppotajuinen, sillä sitä ympäröi monilukuisten uusien termien tarha. Vanhat tututkin termit ovat saaneet uuden merkityksen. Ehkäpä on helpompi seurata glossematiikan ajatuksenkehittelyä, kun pitää mielessä, että de Saussure kielestä puhuessaan mielellään viittasi šakkipeliin. Eihän šakkipelissä nappulan muoto näyttele mitään osaa. Hevonen voidaan korvata minkälaisella merkillä tahansa, pääasia on, että se erotetaan kaikista muista ja että sitä siirrettäessä noudatetaan tiettyjä sääntöjä. Voihan ajatella, että kaikki pelinappulat olisivat samanmuotoisia, mutta eri funktioita omaavat olisivat vain erivärisiä. Tulos olisi tietysti aivan sama ja systeemi toimisi. Hjelmslevin mukaan on aivan samoin kielen laita. Systeemi on saatava selville niin että muoto on täysin erotettu aineesta. Jos siis suomen kielessä *kala* ja *pala* ovat oppositiossa keskenään sananalkuisen konsonantistonsa suhteen, niin tämä oppositio on tärkeintä, sillä juuri siinä tulee muoto esille. On aivan samantekevää, miten äänteet ääntyvät, on samantekevää ääntyvätkö ne lainkaan, pelkkä graafillinen merkki voi paljastaa saman muodollisen eron.

Huolimatta eräistä kiistattomista ansioistaan on Hjelmslevin oppi rakentunut kestäättömälle pohjalle silloin kun se karkottaa kaiken substanssin, ei vain äänneaineksen, vaan myös merkityksen, kielitieteestä. Hjelmslevin perusmenetelmä on kommutaatio, joka itse asiassa on aivan sama kuin logiikasta hyvin tunnettu sijoitusmenetelmä. Ajatellaan esim. sarjaa *sato, kato, lato, nato, mato*. Joka kerran kun vaihdamme sananalkuista aineesta, tapahtuu merkityskentässä muutos. Riittää kun tiedämme, että merkitys ei ole sama. Tällä tavoin saamme takseemien sarjan. Niiden foneettisista ominaisuuksista meidän ei tarvitse tietää mitään, nehän saavat olla myös, niin kuin todettiin, kirjaimia. Mutta sijoitusmenetelmän avulla pääsemme kuitenkin vain mikrofoneemeihin, Twaddelin termiä käyttäksemme, siis foneemeihin, jotka esiintyvät samassa asemassa,

tässä tapauksessa sanan alussa. Mutta makrofoneemien pulmaa ei sijoitusmenetelmä ratkaise. Miten voidaan todeta, että *s* sanassa *salo* on sama foneemi kuin *s* sanassa *kaisla* tai *alas*? Tällä ongelmalla on joka tapauksessa Hjelmslevin teorian kannalta katsottuna suuri teoreettinen merkitys, sehän on matemaattiseen tarkkuuteen pyrkivä. Käytännössä kaikki fonologit myöntävät, että foneemien identifioiminen ei ole mahdollista turvautumatta substanssiin. Hjelmslevin teoriassa on muitakin heikkouksia kuin tämä äsken mainitsemani, mutta niihin en voi nyt käydä käsiksi. Haluaisin kuitenkin mainita, että äskettäin on englantilainen tutkija Reid varsin terävästi arvostellut sitä ajatusta, että foneemien identifioinnissa riittäisi se, että vain toteamme, onko kysymys samasta vai erilaisesta merkityksestä. Teoreettiselta kannalta katsottuna Reidin huomautus osuu ilmeisesti oikeaan, sillä mikä ankara loogillinen menetelmä voisi rakentaa näin epämääräisen toteamuksen varaan. On myös todettava, että Hjelmslevin teoriassa hyvin tärkeää osaa näyttelevä kuvauksen yksinkertaisuuden periaate muodostuu erittäin vaaralliseksi silloin kun substanssi unohtetaan. Onkin sanottu, että foneemien määrä voitaisiin tällä menetelmällä redusoida yhteen ainoaan, eihän Morsen systeemikään tunne kuin kaksi grafeemia, pisteen ja viivan. Kuinka kauas todellisuudesta voidaan etäännyä, osoittaa mielestäni hyvin se, että Hjelmslev hyväksyy ns. latentit foneemit, sellaiset, jotka eräissä asemissa esiintyvät nollan arvoisina. Periaatehan on peräisin kielistä, joiden ortografia tuntee ns. mykät kirjaimet. Tämmöistä foneettista todellisuutta väkivaltaisesti kohtelevaa asennoitumista tavataan myös amerikkalaisten strukturalistien menetelmissä. Niinpä Bloch ja Trager ovat oppikirjoissaan analysoineet pitkät vokaalit vokaali + *h* yhtymäksi, jolloin foneemien lukumäärä on saatu vähenemään.

Tätä menetelmää vastaan ei voisi oikeastaan mitään muistuttaa, jos tavoitteena olisi vain mahdollisimman tarkan ja samalla yksinkertaisen ortografian luominen. Amerikkalaisten tutkijain asenteesta voi helposti saadakin sen käsityksen, että heidän mielestään fonematiikka (phonemics) itse asiassa onkin vain teoriaa siitä, miten kieltä on kirjoitettava. Niinpä Kenneth L. Piken teoksen *Phonemics alaotsikkona onkin A Technique for Reducing Languages to Writing*. Näin ei kuitenkaan ole tavallisesti asianlaita, vaan ambitio on paljon suurempi. Foneemianalyysin avulla ei ainoastaan pyritä luomaan

perustaa ortografialle, vaan paljastamaan kielen äännesysteemin struktuuri.

Amerikkalainen strukturalismi on monessa suhteessa toisenlaista kuin eurooppalainen ja vastakohtat ovat joskus saaneet varsin kärkeistyneitä muotoja. Ensinnäkin on kenties kaikkein tärkeimpänä erona pidettävä sitä, että amerikkalaiset pyrkivät behaviorismin oppien mukaan kokonaan syrjäyttämään merkityspuolen. Tällainen antimentalistinen tendenssi esiintyi jo selvänä Bloomfieldilla, mutta johdonmukaisesti ovat linjaa sittemmin kehittäneet Bloch, Trager, Harris ja Hockett ym. Amerikkalaisten käsityksen mukaan kielen fonemaattinen kuvaus on täysin mahdollista, vaikkamme tietäisi merkityspuolesta mitään. Merkitykseen tietysti turvaudutaan, mutta se on vain tutkijan käytännöllinen oikotie. Kun *salo* ja *talo* sanoissa tavallinen fonologinen analyysi erottaa foneemit *s* ja *t* sillä perusteella, että foneemeja vaihtamalla sanan merkitys muuttuu, niin tämä ei ole tieteellistä, koska merkityseroa on objektiivisesti mahdollon todeta. Ainoa relevantti kriteeri on distribuutio, josta on tullut suorastaan avainkäsite. Distribuutio ei sinänsä ole mikään tuntematon asia kielentutkijoille. Kun äännehistoriallisissa esityksissä ryhmitellään äänteet esiintymispaikkojensa mukaan siten, että puhutaan sananalkuisista, -sisäisistä ja -loppuisista konsonanteista tai painollisen ja painottoman tavun äänteistä, niin kysymyksessä on tietysti distribuution periaate. Mutta amerikkalaiset strukturalistit tahtovat, niin kuin sanoin, luokitella äänteet ja muodot pelkästään tarkkailemalla niiden esiintymistä erilaisissa ympäristöissä. Voidaan tietysti kysyä, miten käytännölliset amerikkalaiset ovat päätyneet tällaiseen aluksi varsin oudolta vaikuttavaan ja joka tapauksessa niin hankalaan menetelmään, ettei sitä edes yritetäkään muuta kuin teoriassa noudattaa, koskapa tutkijalle myönnetään oikeus oikoteiden käyttöön. Pyrkimys ei tietysti ole mikään muu kuin mahdollisimman suuren teoreettisen eksaktisuuden tavoittelu. Matematiikka on tuotava kielitieteeseen ja elektroniaivojen avulla voidaan kenties vastaisuudessa suorittaa operaatioita, jotka nyt ovat ylivoimaisen hankalia. Kun ajattelee, että käännskoneet ja kommunikaatioinsinöörien toiminta aivan olennaisesti perustuvat matematiikkaan, ei käy suoralta kädeltä väittäminen, että distribuution teoria olisi merkitystä vailla. Ehkäpä on mielenkiintoa sillä seikalla, että Neuvostoliitossa, jossa strukturalistien oppeja on hanakasti

arvosteltu, on viime aikoina kuulunut toisenlaisiakin ääniä. Niinpä Voprosy jazykoznanijan 2. numerossa v. 1957 I. I. Revzin kirjoittaa: "Strukturalistit ovat ensimmäisinä osoittaneet, mikä hyöty voi olla, kun lingvistisiä probleemoja käsitellään matemaattisesti. On välttämätöntä vapautua siitä ajatuksesta, että lingvistiikan lähentäminen matematiikkaan olisi idealismia, positivismia tai muuta kuolemansyntiä. Strukturalistit ovat osoittaneet, että foneemit ja morfeemit voidaan luokitella tutkimalla pelkästään niiden distribuutiota ja tämä on huomattava saavutus."

Distribuutioteorian jatkuva kehittäminen saattaa merkitä kielitieteelle uutta alueenvaltausta. Toistaiseksi ovat tulokset kuitenkin niin vähäisiä, että on syytä jäädä odottamaan. Mutta mikään ei edes viittaa siihen suuntaan, että siitä voisi tulla lingvistinen teoria par *préférence*. Kielentutkimuksen on aina kiinnitettävä ja se tulee ilman pienintäkään epäilystä aina kiinnittämäänsä huomionsa siihen, mikä kielessä on olennaisinta, nim. toisaalta äänteelliseen puoleen, toisaalta merkitykseen. Kielitieteen metodinen yhtenäisyys saattaa tästä kärsiä. Jos meidän lingvistiset kriteerimme eivät riitä auttamaan meitä kielenmaailman ilmiöitä käsitellessämme, niin on otettava muita kriteerejä apuun, sillä mikään ei oikeuta meitä jättämään syrjään sitä, mikä erottamattomasti kuuluu kielen olemukseen.

PAAVO RAVILA: *Die Einheit der Sprachwissenschaft*

Dieser Aufsatz ist auf deutsch erschienen in: Journal de la Société Finno-ougrienne 60, 6, Helsinki 1958.